

O‘ZBEK XALQINING KELIB CHIQISH TARIXI

Karimova Shahnoza Toir qizi

“Sharof Rashidov” nomidagi Samarqand davlat universiteti 1-bosqich talabasi

KarimovaSh@mail.ru

ANNOTATSIYA

“O‘zbek” atamasi qabila begi, hukmdor degan ma’nalarni anglatadi. Jahonda boshqa xalqlar kabi o‘zbek xalqining shakllanishi ham uzoq yillar davomida sodir bo‘lgan etnik jarayonlar mahsulidir. O‘zbeklar alohida etnik birlik, elat bo‘lib, Movarounnahr, Xorazm, Yettisuv qisman Sharqiy Turkistonning g‘arbiy mintaqalarida shakllangan. O‘zbek xalqining asosini hozirgi O‘zbekiston hududida qadimdan o‘troq yashab, sug‘orma dehqonchilik, hunarmandlik bilan shug‘ullanib kelgan mahalliy sug‘diylar, baqtriyaliklar, xorazmliklar, saklar, farg‘onaliklar yarim chorvador qabilalar ko‘chmanchi sak-massaget kabi etnik guruhlar tashkil qilgan.

ABSTRACT

The term „Uzbek” means the ruler of the tribe . Like other nations in the world the formation of the Uzbek people is a result of ethnic process that took place over a long period of time the Uzbeks being a separator ethnic group formed party in the western regions of Eastern Turkestan, Movarounnahr, Khorezm, anda Yettisuv the foundation of the Uzbek people is formed bu ethnic group such as the nomatic Massaget the local Sugdians, Bactrians, khorezmians, Ferganians Khanates semi-herding tribes who had Bern living in the territory of modern Uzbekistan for a long time engaged on irrigated agriculture anda handicrafts.

KALIT SO‘ZLAR. Uzbek, the nations, people, seed, tribe, Movarounnahr, Khorezm, Turkestan, massage, saks, rushes, Ferghana people.

KIRISH

O‘zbek xalqining kelib chiqishi tadqiqotlar orqali berilgan ma’lumotlarga ko‘ra bronza davri bilan belgilanmoqda. Arxeologik materiallar tahliliga ko‘ra bu davr mil.av.II mingyillikning o‘rtalaridan to makedoniyalik Iskandarning O‘rta Osiyo hududiga kirib kelishiga qadar bo‘lgan davrni o‘z ichiga oladi. O‘zbek xalqining shakllanishi va yakuni esa milodiy XI-XII asrlarda deb ko‘rsatiladi. Yettisuv Sharqiy Turkiston hamda Volga va Ural daryosi bo‘ylarida turli davrlarda Movarounnahrda kirib kelgan etnik guruhlar ham o‘zbek xalqining kelib chiqish etnogenizida ishtirok etadilar. Bu xalqlar asosan turkiy va sharqiy Eroniy tillarda gaplashgan O‘z o‘rnida aytib o‘tish joizki, “o‘zbek” etnonimining kelib chiqishi bo‘yicha fanda yakdil fikr mavjud emas. O‘zbek so‘zi XII-XIV asrlarda yashagan Juvayniy va Rashiddinlarning asarlarida ham uchraydi. O‘rta Osiyo hududiga turli turkiy qabilalar va etnik guruhlarining kirib kelishi elatga xos etnik omillar shakllanishini ta’minladi va natijada o‘zbek xalqi shakllandi. Tarixiy manbalarda o‘zbek xalqining 92 urug‘i haqida ma’lumotlar beriladi. Ushbu urug‘lar nafaqat O‘zbekiston hududida, balki butun O‘rta Osiyo hududlarida tarqalgan. Bu 92 o‘zbek urug‘lariga mo‘g‘ullar bosqinidan oldingi va istilo davrida kelgan etnik guruhlar ham kiradi. Shuning uchun O‘rta Osiyoda qadimdan yashab kelayotgan chigil, yag‘mo, ustun, tuxri, xalach va boshqa turkiy guruhlar ham 92 urug‘ elati tarkiga kirgan. O‘zbek xalqining millat sifatida shakllanishi murakkab tarixiy jarayon hisoblanadi. Uning xalq sifatida shakllanishi masalasini o‘rganishda dastlab urug‘, qabila, elat, xalq tushunchalari bor. Urug‘-bir ajdoddan tarqalib bir ona yoki otadan umumiy bir nom bilan ataluvchi qon qarindoshlik jamoasi. Qabila-urug‘, urug‘-aymoq bir ota -onadan tarqalgan bir necha urug‘-uyushmasi hisoblanadi. Qabila urush nisbatan yirik bo‘lib, bir necha urug‘larning birlashuvidan hosil bo‘ladi. Masalan, o‘zbeklarning ming, nayman, qo‘ng‘irot, qabilalari va hakazo. Elat-mug‘ulcha, turkiycha so‘z bo‘lib kishilarning til, hudud, iqtisodiy va ma’naviy jihatdan tarixan tarkib topgan millatdan oldingi birligi hisoblanadi.

ADABIYOTLAR VA METODLAR TAHLIL

Yer yuzida aholining 96%u yoki bu darajada uyushgan millatlar bo‘lib, 4% elatlar va qabilalardir. O‘zbek xalqi ham elatdan millat darajasiga ko‘tarilgan va jahon sivilizatsiyasi tarixida o‘z o‘rniga ega bo‘lgan xalqdir. Hozirda o‘zbek millati tarixining boshlanish nuqtasini belgilash dolzarb muammoli masala hisoblanadi. Akademik A. Asqarovning fikricha „O‘zbek xalqining millat tarixi XIX asr oxiri XX asrning boshlaridan boshlanadi“ deb ta’kidlaydi. Bunda olim O‘rta Osiyoda yuz bergan ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar Rossiya imperiyasining xonliklarga qilgan harbiy harakatlari asosida

¹ A. Asqarov „O‘zbek xalqining kelib chiqishi tarixi“.

Turkiston hududiga turli xalqlarning kirib kelishi jarayoni natijasida o‘zbek xalqining etnik tarkibidagi o‘zgarish ya’ni son jihatdan ko‘payish elat ko‘rinishidan millat darajasiga o‘tishini nazarda tutgan“. O‘zbek etnonimining yuzaga kelishi masalasida ayrim mualliflar xususan X. Vamberi, T. Xovors, M. P. Pololar Dashti qipchoqda ko‘chib yurgan turk-mo‘g‘ul qabilaaring bir qismi o‘zlarini erkin tutganliklari sababli “o‘zbek” ya’ni “o‘zi-o‘ziga bek” deb atagan desalar, boshqa bir mualliflar P. Ivanov, A. Y. Yakubovsiy, Xilda Xukxem „o‘zbek“ etnonimini Oltin O‘rda xoni O‘zbekxon nomi bilan bog‘lagan. Uchinchi guruh mualliflar esa V. V. Grigorev, A. A. Semyonov va B. Ahmedovlar o‘zbek nomi Oq O‘rda Dashti qipchoqning sharqiy qismida ko‘chib yurgan turk-mug‘ul qabilalariga taalluqli bo‘lgan degan fikrni ilgari suradilar.

NATIJA

O‘zbek nomi dastlab XIII asrning oxiri -XIV asrning birinchi yarmida Dashti Qipchoq ko‘chmanchi turk -mo‘g‘ul qabila va elatlarning siyosiy uyushmasi, aslzoda beklarning harbiylashgan jasur o‘g‘lonlari erkin, ozod va o‘ziga bek suvoriy harbiy jangovor guruhlari bo‘lib, XIV-XV asrlarda ular Dashti Qipchoqda butun bir el nomiga aylanib, o‘zbeklar deb ataldi. Ular ta’sir doirasidagi yurtlar tarixiy manbalarda „o‘zbeklar eli“, „o‘zbeklar mamalakati“ deb tilga olindi. Ana shu Dashti Qipchoq o‘zbeklarining 92 bovli ko‘chmanchilar urug‘i Shayboniyxon yetakchiligida

XVI asr boshlarida Movarounnahr unga tutash hududlarda kirib keldi. O'rganishlar natijasida bizga ma'lumki o'zbek xalqining kelib chiqishi haqida uch xil yondashuv mavjud ekan. Birinchisi o'zbek xalqining etnosi qadimdan shu zaminda yashab kelgan turkiy qabila va elatlardan tarkib topganligi va bu zaminda yashab kelgan turkiy qabila va elatlardan iboratligidir. Bu zaminning mahalliy sug'diy va Xorazmiy, baxtariy hamda sak-massaget qabilalari hamda qadimdan turkiy tilda so'zlashuvchi elatlar bo'lgan. Uchinchi yondashuv o'zbeklar bu zaminda sinfiy o'rta asrlarda kirib kelgan Shayboniy o'zbeklaridan tarkib topganligidir. Uchinchi yondashuv esa XX asrning 40-yillari boshlarida professor A.Y.Yaqubovskiy tomonidan ishlab chiqilgan milliy avtohtonizm konsepsiya sosida yozilgan yozilgan asarlaridagi yondashuv hisoblanadi.

MUHOKAMA

Endilikda hech kim hech qachon respublika aholisi tarkibi haqida gap ketganda faqat o'zbek xalqi, o'zbek millati haqida gap borishi har qanday mahalliychilik ko'rinishlari, urug'-aymoqchilik sarqitlariga qarshi kurashish, davlat rasmiy hujjatlarida mahalliy matbuotda O'zbekiston fuqarosini qarluq chigil, o'g'uz, qipchoq, turk, ming, qo'ng'iroq, nayman, do'rmon, mang'it, qatag'on kabi qabilaviy nomlar bilan atash qat'iy man qilindi. Bu ishlarining barchasi yakkahokimlik mafkurasi va g'oyalari yo'nalishida olib borildi. Bu ishlarni ko'tarish va amalga oshirishga faqat leninchi kommunistlarga xos ekanligi va bu ishlar o'tmishda tarqoq va haq-huquqsiz bo'lgan oddiy xalq uchun qilinayotganligi muntazam targ'ibot va tashviqot qilib borildi. Aslida o'zbek atamasining etnik ma'no va mazmun kasb etib borishi asta-sekin o'zbek xonliklari davridan boshlanib, bu yo'nalishda dastlabki qadamlar tabiiy ravishda o'sha davrda qo'yilgan edi. O'zbek nomini etnik mazmun kasb etishida badiiy ijod vakillari ham jalb etildi va ularning bu boradagi xizmati beqiyosdir. Masalan, sho'ro davri o'zbek adabiyotshunosligida o'zbek romanchiligining asoschisi hisoblangan Abdulla Qodiriy romanlari "O'tkan kunlar", "Mehrobdan chayon", "Obid ketmon" romanlarini olaylik. Uning birgina "O'tkan kunlar" romani nafaqat badiiy barkamollik kasb ettirishda ulkan siyosiy ahamiyatga

ega. Abdulla Qodiriyning romanlarida “sart” deb atalmish o‘troq aholi turmush tarzi, urf-odatlari, ularning suyagiga singib ketgan ibratona fazilatlarini toshkentlik Yusuf hoji va marg‘ilonlik Qutidor oilalari o‘rtasidagi qudachilik munosabatlarida va ularning farzandlari o‘rtasidagi chin muhabbat misolida yoritib, bu o‘zbek oilasi, bugungi kunning o‘zbeki ekanligi badiiy obrazlar vositasida ifodalangan. Asarni o‘qigan har bir kishi qalbida o‘zbek xalqiga, o‘zbek atamasini etnik ma’no va mazmun kasb etishida siyosiy motiv va etganligini namoyon qiladi.

XULOSA

O‘zbek xalqining kelib chiqishi qadimgi davrlarga borib taqaladi. O‘sha davrlardan boshlab o‘zbek xalqi rivojlanib hozirgi davrdagi rivojlangan o‘zbek xalqi bo‘lib shakllandi. Zero ², „Biz jahon maydonida kecha paydo bo‘lgan xalq emasmiz. Bizning millatimiz, xalqimiz ko‘hna Xorazm zaminida “Avesto” paydo bo‘lgan zamonlardan buyon o‘z hayoti, o‘z madaniyati, o‘z tarixi bilan yashab keladi. Tarixiy ma’lumotlardan ma’lumli o‘zbek nomi qabila yoki urug‘ nomi emas. O‘zbek nomi yuzlab turkiy qabila va elatlarning eronzabon etnoslar bilan asrlar davomida qorishuvi asosida tarkib topgan xalqdir. Shunday ekan, bu nom va shu nom bilan atalgan davlat paydo bo‘ldi. Bu bilan har bir mustaqil O‘zbekiston fuqarosi faxrlanishi kerak.

²Karimov.IA. „O‘z kelajagimizni o‘z qo‘limiz bilan qurmoqdamiz. „, Turkiston” gazetasi muxbirining bergan savollariga javoblari// Turkiston.1999-yil 2-fevral.

Ayni paytda I.A.Karimov o‘zbekning qadim tarixiy ildizlari turkiy xalqlar bilan bir ekani, bu birlik til, din, urf-odat, qadriyatlar va madaniyatda namoyon bo‘lib, e’tirof etib turkiy xalqlar bilan har tomonlama aloqalarni rivojlantirish tarafdorimiz, deb aytdi.³, Lekin - deb ko‘rsatdiki Yurtboshimiz - biz o‘zimizni hamisha mustaqil millat, o‘zbek xalqi sifatida his etib kelganmiz va bu bilan biz faxrlanamiz. Bunga tarixiy, ilmiy, madaniy asoslarimiz bor. Bugun dunyo hamjamiyati bizning buyuk tariximiz va muvaffaqiyatimizni e’tirof etib, bugungi kunda bizni shu nom bilan taniydi va hurmat qiladi”.³ Bu nom bilan atalgan o‘zining mutelik davrida millat bo‘lib shakllandi.Istiqlol davrida esa o‘z mustaqil ichki va tashqi siyosati bilan

dunyoga tanildi. Bu esa uning tezkorlik bilan rivojlanib borayotganidan dalolat beradi.

³Karimov.I.A. „O‘z kelajagimizni o‘z qo‘limiz bilan quramiz”. „ Turkiston” gazetasi muxbirining bergan savollariga javoblari. //Turkiston. 1999-yil 2-fevral.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. R.Shamsutdinov , X.Mo‘minov . , O‘zbekiston tarixi”. Toshkent. „Akademik nashr”. 2019 .
2. R.Shamsutdinov, Sh.Karimov, S.Xoshimov „Vatan tarixi”. „SHARQ” Nashriyot - Matbaa Aksiyadorlik Kompaniyasi Bosh Tahririyati. Toshkent.2016.
3. Ahmadali Asqarov. „O‘zbek xalqining kelib chiqish tarixi “. Toshkent. „ O‘zbekiston”. 2019.
4. A.Sagdullayev. „ O‘zbekiston tarixi” .Toshkent . 2020.